

Strokovni članek / 1.04 *mag. Vesna Moličnik*

KAJ S PODOBAMI?

Refleksije in misli ob konferenci Working Images, Lizbona, 20.-23. septembra 2001

Konferenca Working Images, ki so jo v sodelovanju z lizbonskim etnološkim muzejem organizirali TAN (Teaching Anthropology Network), VAN (Visual Anthropology Network) in EASA (European Association of Social Anthropologists), je bila namenjena temam, obravnavanim v sodobnosti, in možnostim, ki jih ponujajo podobe pri pedagoškem delu in raziskovanju ter pri načinih oblikovanja razstav in muzejskih postavitev. Ob vprašanju uporabe podob so se srečevali in prepletali različni pogledi, področja in usmeritve v antropologiji in vizualni antropologiji. V prispevku povzemam glavna vprašanja, problematiko in predlagane smernice, izoblikovane v diskusijah. Vizualno gradivo in predstavljene raziskave, ki si jih je mogoče ogledati na spletni strani

<http://www.lboro.ac.uk/departments/ss/workingimages/menu.htm>, so bili namreč zastavljeni kot iztočnica za prevpraševanje o pomenu fotografije, ikonografije in multimedije v raziskovanju in reprezentaciji ter vloge podob v procesu učenja, prepoznavanja in zavedanja družbeno-kulturno pogojenega pogleda. Ob prikazovanju tem in pogledov, za katere se je na konferenci izkazalo, da usmerjajo sodobno ukvarjanje s podobami, bom opozorila še na sodobne študije slovenskih raziskovalcev kulture in načina življenja, ki ustrezajo tovrstnim smernicam.

Najprej bi opozorila na vprašanje razmerja med sliko in tekstom, ki je povezano z zgodovinskim razvojem odnosa antropologije do vizualnih podob. Predstavnic dveh nasprotujočih si pogledov sta Margaret Mead in Kirsten Hastrup. Medtem ko je bila Meadova prepričana, da vsebuje slika tisti presežek informacij, ki ga ni mogoče prevesti v tekstovno obliko, je Hastrupova zagovornica teze, da so podobe zgolj površinska raven pojava, zaradi česar ne

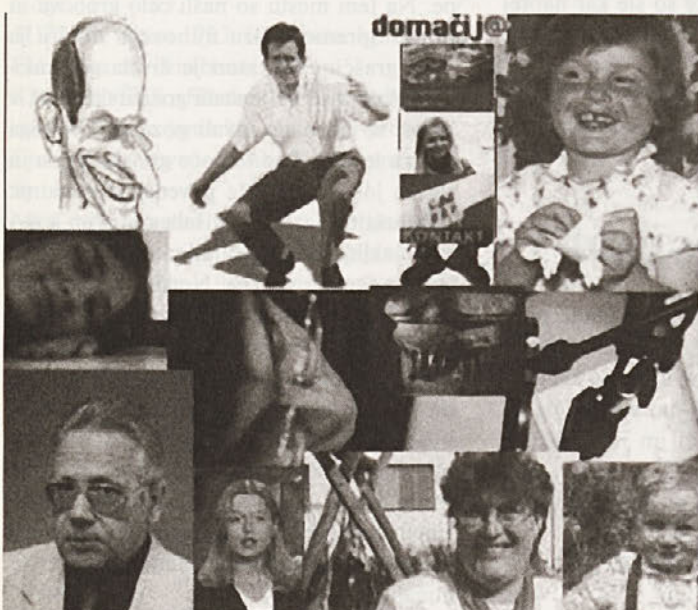
morejo govoriti same zase, temveč jih je treba osmisлити v tekstualnem kontekstu. Na konferenci se je pokazalo, da bo treba v vizualni antropologiji najpogosteje uporabljeno tehniko fotoelicitacije, pri kateri raziskovalec uporabi vizualno gradivo za pridobivanje in interpretacijo podatkov, prilagoditi sodobnim kulturnim zahtevam. Glen Bowman je v prispevku, naslovljenem Elicitation versus Illusion: A Perennial Problem in the Teaching of Visual Anthropology, predlagal povezavo »s spektakularizmom sodobnega postmoderne kulta avtonomnih podob«. Uporabnost predlaganega kreativnega vključevanja podob v hipertekstualni kontekst vidi v procesu učenja razmišljanja o vlogi podob v etnografskem terenskem delu. Metoda potujitve (ostranenie), ki jo je na področju poezije in filmskega ustvarjanja razvil ruski formalist Victor Shklovskij, pomaga pri oddaljivosti od začetne interpretacije in omogoča ustvarjanje pogleda z drugega zornega kota. Iztrganje objekta opazovanja iz običajnega konteksta pomaga etnologom in antropologom, ki raziskujejo znotraj lastne kulture (home anthropology), pri razvijanju zavedanja lastnega, običajnega pogleda in pri oblikovanju novega pogleda na raziskovano tematiko. Prednost metode potujitve je v hkratnem prikazu raziskovanega družbenega okolja in pogledov nanj.

V našem prostoru sta se pod mentorstvom Boruta Brumna lotili tovrstne povezave Špela Ledinek in Nataša Rogelja. Fotografije, nastale ob njunem pohodu po poti jajčarice Marije Franca, sta inovativno združili z opisi svojega doživljanja in Marijinimi komentarji. Nastanek vizualnega gradiva, objavljenega v knjigi Potepanje po poteh Šavrinke Marije, je usmerjala pripoved informatork, raziskovalki pa sta ga dopolnili s svojim pogledom. Fotografije, iztrgane iz konteksta, postavljene v neko zaporedje in povezane z dvojnimi tekstom (njunim in Marijinim), pripovedujejo hkrati več zgodb. Delujejo kot hipertekst, ki združuje družbeno-zgodovinsko pogojeno življenjsko zgodbo Marije, njen pogled na drugost in drugačnost z zgodbo o ozaveščanju lastnega pogleda raziskovalk in njunem približevanju pogledu drugega.

Alternativno ozaveščanje lastnega pogleda je predstavil Ian Edgar v predavanju z naslovom Imagery Teaching: Using Imagework in Teaching. Metoda »Imagework«, ki jo je Naško Križnar poslovenil v slikovanje, razvita na podlagi Jungove aktivne imaginacijske tehnike in Assagiolijeve teorije psihosinteze, se danes uporablja predvsem za terapevtske namene, redko pa se preučuje kot način učenja. Edgar jo je prenesel na področje antropologije z namenom odkrivanja in preučevanja porajanja notranjih navidezni resničnosti. Uporabna je za povezovanje biografskih izkušenj, družbenih struktur in procesov ter za razvijanje avtorefleksivne osebne antropologije. Učenje s predstavami sestavljajo naslednje stopnje: pripoved zgodbe (verbalizacija predstave), analiza (same osebe, ki je pripovedovala), analiza kulturnih modelov in primerjava.

Odičen primer raziskave predstav v slovenskem prostoru je študija Marije Stanonik, ki postavlja vprašanje vizualizacije izkustveno nepreverljivih folklornih motivov in upodobitve tovrstnih predstav v likovni umetnosti. V članku je predstavila ubesedovanje predstave škopnika in hudiča v slovenski slovstveni folklori. Menim, da bi bila lahko njena študija iztočnica za raziskovanje predstav, ki ne posegajo zgolj na področje bajk, temveč se lotevajo notranjih predstav, ki vplivajo na oblikovanje posameznikove in družbene resničnosti.

Ločevanje teksta in podob je v zahodnoevropskem prostoru povezano z zgodovino ločevanja znanosti od umetnosti (oziroma religije), obremenjeno s protestantskim prepričanjem o varljivosti podob. Crawfordova ugotovitev, da sta film in tekst dva različna produkta istega antropološkega procesa raziskovanja, je le eden od poizkusov vnovičnega približevanja teksta in podob. Vpraša-

Kolaž spletnih strani slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem. Avtorica: Vesna Moličnik.

Ob Splavarskem muzeju Javnik. Foto: Boža Grafenauer.

nje razumevanja in razlaganja podob se v antropologiji najpogosteje rešuje s tem, da postane tekst kontekst, v katerega so podobe položene. Predstavitvi Sarah Pink (*Conversing with Anthropology: Words, Images and Hypermedia Text*) in Rodericha Cooverja (*Issues of Representation of Cultures in Digital Media*) sta nakazali nove možnosti hipertekstualnega povezovanja govornih besede, teksta in podob. Opozorila sta na to, da ostaja večina zgodb, oblikovanih v digitalnem okolju, kljub možnostim interaktivnosti linearna. Pinkova je predstavila vključevanje interaktivnosti in multivokalnosti na podlagi poskusnega video-etnografskega projekta *Gender at Home* (CD-ROM), s katerim poskuša uresničiti predlog Marcusa Banksa o iskanju alternativnih oblik reprezentacije, ki bi omogočile analitično-konstruktiven dialog med podobami in tekstom, in ne le vzajemno-pasivnega podpiranja. Izziv združevanja vizualne raziskave in vizualne reprezentacije je v oblikovanju predstavitve, v kateri bodo podobe usmerjale branje, postavljale vprašanja in pritegnile uporabnikovo refleksijo k oblikovanju vedenja. Slovenski etnologi in kulturni antropologi morajo, na žalost – čeprav ustvarjalne možnosti, ki jih ponujata digitalno okolje in informacijska tehnologija, že dolgo niso novost – to področje še odkriti. Izjema je zastavljen, a za zdaj še ne končan multimedijški projekt *Velika Planina*, ki ga na ISN ZRC SAZU pripravlja Jurij Fikfak.

Barbara Hind je s prispevkom *Context, Perspective and the Process of Interpretatio: a Case Study from Mongolija* opozorila na področje, ki je bilo v vizualnih študijah do srede devetdesetih let 20. stoletja povsem zanemarjeno – na vlogo gledalca. Podobe se z vstopom na javno področje premaknejo v različne družbene in zgodovinske kontekste, kjer so odprte za različne interpretacije, ki se pogosto oddaljijo od zelene avtorjeve razlage podob. Njena študija osebnih turističnih fotografij je pokazala pogojenost odziva gledalcev in njihove interpretacije vizualnih podatkov s kontekstom prikaza in potrošnje podob. Postavitve v galerijah in muzejih, predstavitve v obliki knjižnih izdaj, spletnih strani in v oglaševalski industriji je raziskala s stališča kolonialne perspektive in interpretacije.

Reprezentacija ni zgolj proces prepoznavanja, temveč jo je treba obravnavati kot komunikacijski proces. Raziskave vizualne komunikacije so tesno povezane s filozofijo in estetiko. Wollheim je postavil temeljni vprašanje, ki usmerjata analizo reprezentacije: kaj je reprezentacija in kaj je predmet predstavitve. Njegova teorija reprezentacije se ukvarja z naravo podobnosti reprezentacije in resničnosti, pa tudi z namenom ustvarjalca in pristojnostjo gledalca. Vloga podob pri oblikovanju resničnosti in javne podobe je bila osrednja tema prispevkov Laszla Kurtija (*Picture Perfect: Community and Commemoration in Photographs*), Vesne Moličnik (*On-line Photographs and Self-concept*) in Alana Bickerja (*«We are All*

French Here»: The Dynamics of Appropriation, Incorporation and Exclusion in Contemporary France (or: One Strike, Two Meetings and a Funeral)). Kurti je opozoril na spornost uporabe ohranjenih družinskih fotografij in fotografij skupnosti (analiziral je fotografije iz družinskih zbirk, muzejev in arhivov) pri oblikovanju reprezentacije zgodovine mesta. Analiza je pokazala odsotnost vizualne predstavitve manjšinskih skupnosti (Judov in Romov), kar lahko zgodovinske fotografije (odvisno od konteksta predstavitve) spremeni v sporno vizualno metaforo in politično orodje. Sodobni razvoj informacijske tehnologije je omogočil lokalnim skupnostim, marginalnim skupinam in etničnim manjšinam oblikovanje lastne javne podobe. V svojem prispevku sem predstavila primer vizualne raziskave podobe, ki jo v sedanosti oblikuje o sebi slovenska etnična manjšina na avstrijskem Koroškem. Preučevanje vizualnega gradiva, objavljenega na spletnih straneh, omogoča v nasprotju z analiziranjem zgodovinskega vizualnega gradiva vključevanje razlag in pomenov, ki so jih z objavo vizualnega gradiva želeli oblikovati ljudje. Poleg tega raziskovalcu ni treba usmerjati vizualne samopredstavitve, saj jo raziskuje kot pojav, ki izvira iz želje in potrebe pripadnikov skupnosti. Ustvarjanje, utrjevanje in legitimiranje politične moči države je z raziskavo državnega prilagajanja ritualov predstavil Alan Bicker. Avtor ugotavlja, da so postali po drugi svetovni vojni preoblikovani civilni rituali področje razkazovanja politične moči. Ljudje jih sprejemajo in v njih sodelujejo kot v obliki rekreacije, brez zavedanja, ideološkega pomena lastne navzočnosti.

Na konferenci je bilo zaznati, da se vizualna semiotika (preučevanje znakov) kot metoda interpretacije reprezentacije vse bolj umika hermenevtiki podob (iskanje pomena). V prispevku *Sweet Paradox, Photography in the Anthropological Museum* je Roger Brown predstavil metodo hermenevtične interpretacije razstavljenih, v sodobnosti posnetih fotografij. Razstavo je opisal kot kraj preučevanja dialoga med kulturo in razstavljenimi podobami. Javnost z interpretacijami oblikuje pomene, ki razkrivajo sodobno družbeno izkušnjo in identiteto. Medtem ko se je Brown osredotočil na prikazovanje možnosti hermenevtike podob pri razlagi podob, nastalih v sedanosti, je Ulrich Hagele s prispevkom *On the Limits of Visual Anthropology: Remarks on Family Photos from the P.O.W. Camp in Wieselburg, Lower Austria (1914–1918)* opozoril na uporabnost metode pri razlagi arhivskih fotografij, ki so pomanjkljivo dokumentirane.

O vplivu arhivskih fotografij na oblikovanje koncepta in postavitve razstave oziroma muzejske postavitve sta spregovorili Mary Bouquet (*Making the «Little Glove» Appear: Tempo Doeloe as Photographic Image and as Museum Discourse*) in Boža Grafenauer Bratož (*The Role of Photographs in the Reconstruction of the Rafting Trade*). Njuna prispevka sta opozorila na generativno vlogo podob v muzejski praksi. V prvem primeru pri predstavitvi, v drugem pri rekonstruiranju načina življenja. Bouquetova je predstavila tehniko obrnjenega pogleda, ki obiskovalca pritegne k življenju v vlogo predstavljenih ljudi, Grafenauer Bratoževa pa vpliv podob na oblikovanje vsebin predstavitve.

Felicia Huges Freeland je v sklepnem govoru spregovorila o etičnem vprašanju objavljanja antropološkega gradiva v svetovnem spletu (kdo ima pravico do objavljanja podob), o premalo uporabljeni kreativni povezavi znakov in podob pri ustvarjanju konteksta razstave ter o odsotnosti raziskav risb, stripov in karikatur.

Konferenca *Working Images* je nakazala potrebo po tesnejšem povezovanju v praksi pogosto ločenih področij raziskovanja kulture in načina življenja ter njune predstavitve. Raziskovalci vizualne kulture še vedno stojijo pred izzivom produkcije etnografskih podob, ki se bodo od reprezentacije drugosti premaknile k evokaciji in refleksiji lastnega pogleda na drugost.